

MINEK A TÖBBSÉGE? KINEK A ZSARNOKSÁGA?

Pócza Kálmán

(NKE PÁK/TK PTL, PPKE BTK)

Beérkezett: 2020. január 28., véglegesítve: 2020. február 4.

Tamás Nyirkos: The Tyranny of the Majority. History, Concepts, and Challenges (London–New York, Routledge, 2018)

Bár kétségtől voltak népszerűbb kifejezések az utóbbi években az év szava versenyfutásban, így aztán sem Cambridge-ben, sem pedig Oxfordban nem hirdették ki győztesnek a „többség zsarnoksága” kifejezést, de azért a populizmus felemelkedésével nemcsak Közép-Európában, hanem a nyugati világban szinte mindenütt elég szép karriert futott be ez a szókapcsolat. Nyirkos Tamás könyvében arra vállalkozott, hogy ezt a karriert a görögöktől kezdve tekintse át. A kifejezés ugyan ebben a formában először John Adamsnél jelenik meg, azért az ókori és középkori vagy a kora újkori előképek vizsgálata sem spórolható meg. Az előképek kapcsán persze mindig az a kérdés, hogy mit tekintünk a többség zsarnoksága előképének, milyen rokonsági viszonyt tételezünk fel a kifejezés és elődjei kapcsán. A rokonsági viszony kérdése pedig azt feltételezi, hogy értjük, tisztában vagyunk vele és pontosan tudjuk, hogy mit is jelent a kifejezés. Első pillanatra talán könnyűnek tűnhet a válasz, némi lamentálást követően azonban meg kell állapítanunk: ahogy a legtöbb politikai jelentőséggel bíró kifejezés, úgy a többség zsarnoksága is olyannyira poliszemantikus és alapvetően vitatott, hogy mielőtt bunkósbotként használnánk, érdemes sorra venni, hogy mi mindent is jelentett és jelenthet ez a szókapcsolat.

Egyrészt a többség vonatkozhat valamilyen arányra, ami jelentheti a társadalom egészének többségét, a politikai jogokkal bírók többségét, a szavazáson résztvevők többségét, a képviseleti demokráciákban pedig igen gyakran a parlamenti többséget. Ezen kívül nemcsak a relatív, abszolút vagy éppen a minősített többség esete cizellálhatja a fogalom használatát, hanem az is, hogy vajon a társadalom egymást követő generációit is beleszámoljuk-e a viszonyítási alapba – ami bizony Greta Thunberg vagy éppen az Extinction Rebellion korában egyáltalán nem irreleváns kérdés. Másrészt a numerikus szemléleten túlmenően a filozófiai megközelítések beszélnek még a csendes többség-

ről, a morális többségről vagy éppen a rousseau-i általános akaratról. Nem elhanyagolható végül az a kérdés, hogy a társadalom határai hol is húzódnak: a globalizáció korában sokszor nem is a nemzetállami keretek között élő politikai közösség a viszonyítási alap, hanem a világfalu, amelyben persze a világ lakosságának többsége megintcsak az egyik lehetséges értelmezés, hiszen az államok többsége is alkothatja a világfalu többségét. Ezek a kérdések a különféle egyetemes (emberi jogi) deklarációk és rezsimek korában szintén relevánsak. Mindezekből pontosan az következik, amire Nyirkos is utal: a többség fogalma nemcsak ezoterikusnak/eluzívnek tűnik, hanem valójában az is. Hogy éppen mikor, milyen értelemben és hogyan használjuk a kifejezést, az nagy mértékben meghatározza a politikai diskurzus irányát.

Nem kevésbé adja fel a leckét a fogalom használója számára a szókapcsolat másik eleme. Az arisztotelészi definíció szerint a zsarnokság igazságtalan vagy jogtalan kormányzást jelent, ami egy ember érdekét szolgálja a társadalom érdeke, vagy másként fogalmazva a közjó helyett. Hogy aztán persze mi a társadalom érdeke és a közjó, az ismételten csak vitatott kérdés, hiszen ezek a fogalmak megintcsak lényegileg vitatott fogalmak voltak és valószínűleg maradnak is. A zsarnokság illetén értelmezése ugyanakkor még nem implicálja azt, hogy az egyeduralkodó kizárólag zsarnoki lehet, a jó zsarnok vagy méginkább a jó egyeduralkodó egyáltalán nem tűnt oximoronnak az ókorban. Ezzel szemben a zsarnokság modern definíciója már a természetjog vagy az emberi jogok megsértését tételezi, és azt nevezi zsarnokságnak, ha az ember alapvető jogai (amelyek születésétől fogva megilletik) komolyan sérülnek. A modern kor nagy kérdése ugyanakkor az, hogy mi tartozik alapvető emberi jogaink körébe, milyen szélesre tárjuk az alapvető emberi jog fogalmát. Az első generációs emberi jogok védelme ma már sok civil szervezet, mozgalmár és akadémikus (vagy mozgalmár akadémikus) szerint nem elegendő, sokkal inkább a szociális és gazdasági jogok védelmére lenne szükség, nem beszélve ismételten a jövő generációk jogairól. Nyirkos ugyanakkor arra utal, hogy a zsarnokságnak van egy harmadik értelme is, ami pedig a nem megosztott hatalomra vagy a külső korlátok nélküli hatalomra utal. A fékek és ellensúlyok hiánya tehát szintén a zsarnokság fogalmával írható le. Ha pedig a zsarnokság számos definíciójának és a többség fent említett definícióinak lehetséges kombinációit nézzük, akkor Nyirkos szerint egészen pontosan 288-féle definícióval lehet dolgunk a többség zsarnokságának meghatározásakor. Ez pedig éppen elég ahhoz, hogy az olvasó pillanatok alatt lemondjon arról a reményről, hogy valaha is sikerüljön megállapítani a többség zsarnokságának mindenki számára elfogadható definícióját. A definiálás kérdése tehát alapvetően zsákcávévá tűnik: ugyan fel lehet deríteni, hogy miként is definiálták adott korban a többség zsarnokságát, ám a szókapcsolat lehetséges értelmezésének magas száma miatt tulajdonképpen majdnem mindenki megtalálhatja azt a definíciót, amelyet saját céljaira a legjobban tud hasznosítani. Ebből kifolyólag a többség zsarnok-

ságának a története nem is merülhet ki abban, hogy megpróbáljuk rögzíteni, adott korban és körülmények között mit is értettek a szókapcsolaton.

Mivel az aktuális meghatározás tulajdonképpen mindig attól függ, hogy ki is van domináns pozícióban a definiálást illetően, ebből következik, hogy a „hogyan definiáljuk” kérdésén túlmenően van egy talán még izgalmasabb kérdés, mégpedig az, hogy ki is határozza meg adott korban és körülmények között a többség fogalmát és a zsarnokság fogalmát. Vajon ki beszél a többség nevében, illetve ki beszél a kisebbség nevében a többség zsarnokságától fél-vén? Nyirkos könyve kétségtávol ez utóbbi félelem történetére koncentrálna: ki és miért kezdett el félni a többség zsarnokságától, hogyan definiálták a többséget és milyen feltételek fennállása esetén tekintettek a többségre zsarnokként a történelem folyamán? A munka tehát nem a többség zsarnokságának eszmetörténete, sokkal inkább a koselleck-i fogalomtörténet szemléletmódja határozza meg, miközben azt a kérdést boncolgajta a szerző, hogy kik voltak azok, akik valójában a többség fogalmát domináns pozícióból értelmezhették, és kik voltak azok, akik a többség zsarnokságától félve értelmezték a szókapcsolatot. Az igazán érdekes kérdés persze az lenne, hogy vajon ténylegesen igazolható-e a többség zsarnokságától való félelem, azaz adott korban és körülmények között olyan tartalommal ruházták-e fel a szókapcsolatot, ami tényleg valós veszélyt jelentett a kisebbségben maradottak számára. Vagy másként fogalmazva: kik állították magukról, hogy ők képviselik a többséget, és vajon a többségre való hivatkozás mikor és milyen körülmények között jelenthetett valós veszélyt a kisebbségre nézvést – akárhogyan is definiálták a kisebbséget azok, akik a többség zsarnokságától féltek.

Nos, ennek a bonyolult kérdésnek a megválaszolására még Nyirkos sem vállalkozik, de könyvének nem is lehet ilyen gradiózus célkitűzése. A fogalomtörténeti áttekintés keretei közé ugyanakkor még belefér az is, hogy a populizmus, az illiberális demokrácia, a poszt-demokrácia vagy éppen az Occupy mozgalom szóhasználatát elemezve ugyancsak aktuális politikai fejleményekre reflektáljon a szerző a többség zsarnokságának a fogalmát elemezve. Nyirkos ugyanakkor könyve utolsó fejezetében is érzékeny kérdéseket feszeget: a demokrácia definíciója kapcsán megállapítja, hogy az végeredményben mindenféleképpen a többség akarataival van összefüggésben, még akkor is, ha tudjuk, hogy a többség döntései általában nem racionális megfontolásokon nyugszanak. Az irracionális többségi döntésektől való félelem persze megszülte a többségi döntések legitim felülírását alátámasztó érveket, amelyek igen gyakran a többség zsarnokságára utalnak, míg egy másik stratégia egészen egyszerűen a többség fogalmát másként definiálva állítja, hogy valójában nem is a többség, pontosabban szólva nem az igazi többség döntéséről van szó, helyette a többséget globálisabban vagy éppen lokálisabban, morális értelemben vagy egyetemes értelemben kellene helyesen használni. Hogy mennyiben megalapozottan és demokratikusan teszik mindezt, az persze nagy kérdés.

Nyirkos Tamás nemrégiben megjelent könyve egészen biztosan hiánypótló munka, mégpedig nemcsak a magyar nyelvű szakirodalomban, hanem a nemzetközi szakirodalomban is. Eddig ugyanis még nem tekintették át a többség zsarnokságának történetét olyan monográfia formájában, ahogy azt a Routledge Kiadónál megjelent könyv teszi. Kétségtől igaz, hogy a magyar társadalomtudomány, azon belül is a politikatudomány sokáig nem volt nemzetközileg versenyképes, nem „termelt” a nemzetközi piacon is elismert és eladható termékeket – vagy ha méltányosabbak akarunk lenni, akkor azt mondhatjuk, hogy ritkaság számba mentek az olyan munkák (folyóiratcikkek vagy könyvek), amelyek bekerültek a nemzetközi politikatudomány vérkeringésébe. Az utóbbi bő egy évtizedben azonban komolyabb átalakulás ment végbe a magyar politikatudomány berkeiben is, azon néhány, nemzetközi elismertséget már korábban megszerzett kutató mellé immáron felsorakoztak az ifjú titánok is, akik a kor elvárásainak megfelelően a nemzetközi tudományosság mércéivel is mérhető produktumokat tesznek le az asztalra. Nyirkos Tamás nemrégiben megjelent monográfiája egészen biztosan ezen új trend egyik fontos eleme lesz.